

TERESA JAWORSKA

PRZYGOTOWANIE UCZNIÓW DO POBIERANIA I WYKORZYSTYWANIA POZASZKOLNYCH ŹRÓDEŁ WIEDZY W REALIZACJI PRACY SZKOŁY (RELACJE Z BADAŃ)

Kształcenie w szkole powinniśmy traktować (między innymi) jako etap przygotowawczy do racjonalnego i zarazem samodzielnego korzystania z różnych informacji.¹ Jest to szczególnie ważne, ponieważ rozszerza się zakres źródeł wiedzy z jakich korzystać może uczeń i poszerza zakres treści dostarczanych przez TV, radio, sztukę itp.²

Kształcenie na lekcji powinno uwzględniać te warunki i wykorzystywać bogate środki dydaktyczne, aby przygotować ucznia do samodzielnego korzystania z wiedzy, zdobywania wiedzy różnymi kanałami, oraz samodzielnego uczenia się, wzbogaconego o różne formy aktywności poznawczej w szkole i poza szkołą w ramach edukacji równoległej.³

Dydaktyczna działalność szkoły ma na celu nauczyć ucznia uczenia się, kształcenia (się) ustawicznego,⁴ to jest ustawicznego pobierania informacji z różnych, w tym także pozaszkolnych źródeł wiedzy.⁵

W trakcie kształcenia obligatoryjnego w szkole korzystanie z informacji pochodzących z pozaszkolnych źródeł wiedzy można nazwać edukacją równoległą (do szkolnej dydaktyki).

Jak dotąd nie ustalono jednoznacznie, z których źródeł (szkolnych czy pozaszkolnych) uczeń czerpie w tym czasie więcej informacji o sobie, o otoczeniu, o relacjach z otoczeniem czy o programach działania, ale wyraźnie podkreśla się znaczenie pozaszkolnych źródeł informacji w trakcie pobytu ucznia w szkole.

Po ukończeniu kształcenia obligatoryjnego w szkole, ponownie (jak przed pójściem do przedszkola), pozaszkolne źródła informacji stają się głównymi źródłami wiedzy człowieka. Oznacza to, że z tych właśnie źródeł informacji jednostka korzysta w całym życiu. Przesądza to o randze zarówno pozaszkolnych źródeł wiedzy, jak i problemu przygotowywania do pobierania i wykorzystywania tych informacji.

Przed nowoczesną szkołą stawia się zadania nauczania ucznia przede wszystkim tego, jak się uczyć, jakie i jak zdobywać wiadomości, jak je dobierać i wykorzystywać.⁶

Stąd głównym celem tu relacjonowanych poszukiwań było: zbadanie stanu przygotowania uczniów do pobierania i wykorzystywania informacji z pozaszkolnych źródeł wiedzy.

Metodą, która pozwoliła na empiryczną weryfikację postawionego problemu, to jest: poznanie stopnia przygotowania uczniów do pobierania i wykorzystywania pozaszkolnych źródeł wiedzy, ustalenie jego zasięgu i poziomu był sondaż diagnostyczny.

Badaniami objęto 190 uczniów klas IV w czterech bydgoskich szkołach podstawowych usytuowanych: jedna w Śródmieściu, dwie na Osiedlu Leśnym i jedna na Osiedlu Bartodzieje.

W październiku 1988 roku skierowano do uczniów wymienionych szkół ankietę audytoryjną, mającą na celu zbadanie stopnia ich przygotowania do korzystania z edukacji równoległej.

W czerwcu 1989 roku dokonano analizy zeszytów uczniowskich (rok szkolny 1988/89), pod kątem wykorzystywania pozaszkolnych źródeł wiedzy przy rozwiązywaniu zadań domowych zleconych przez nauczycieli.

Tryb dokonany "przygotowanie" odnosi się do następstw działania nauczyciela "umiejscowionych" w uczniu w postaci określonych sprawności i wiedzy.

Przygotowanie człowieka do pobierania informacji (z jakiegokolwiek źródła) polega na przyswojeniu podstawowego zasobu wiedzy o rzeczywistości oraz opanowaniu sprawności operacyjnych i instrumentalnych.⁷ W tej sytuacji przyjąć można, że uczeń jest przygotowany do pobierania informacji z pozaszkolnych

źródeł wiedzy wtedy gdy: przyswoił sobie podstawowy zasób wiedzy o tym źródle, oraz opanował sposoby pobierania informacji przekazywanych pozaszkolnymi nośnikami.

Należałoby również określić, co rozumie się przez przygotowanie do wykorzystywania pozaszkolnych źródeł informacji.

Przyjęto, że uczeń wykorzystuje informacje z pozaszkolnych źródeł wiedzy jeżeli: stosuje te informacje w rozwiązywaniu zadań dydaktycznych na lekcji i zleczanych jako prace domowe, oraz posługuje się przy rozwiązywaniu tych zadań sposobami pobierania informacji przekazywanych pozaszkolnymi nośnikami.

Z analizy uzyskanych danych wynika, że dominuje średni stopień przygotowania do pobierania informacji z edukacji równoległej (Tabela 1.). Reszta badanych dzieli się na pozostałe dwie kategorie.

Tabela 1. Stopień przygotowania uczniów do pobierania informacji z edukacji równoległej

Płeć	Stopień przygotowania do pobierania informacji z pozaszkolnych źródeł wiedzy						Σ	
	Wysoki		Średni		Niski			
Dziewczęta	14	14,7%	66	69,5%	15	15,8%	95	100%
Chłopcy	14	16,3%	58	67,4%	14	16,3%	86	100%
Σ	28	15,5%	124	68,5%	29	16,0%	181	100%

Przy czym średni stopień oznacza: niezadowalający zasób wiedzy o instytucjach działających w środowisku i ofercie programowej tych instytucji. W tej kategorii - średni - mieszczą się również uczniowie, którzy mają słabą orientację w programach radiowych i czasopismach przyrodniczych (na 8 czasopism przyrodniczych znają 1 lub 2).

Należy dodać, że płeć nie jest czynnikiem różnicującym stopień przygotowania do pobierania informacji z edukacji równoległej.

Nieco mniej korzystne wyniki osiąga stopień przygotowania do wykorzystywania pozaszkolnych źródeł wiedzy - Tabela 2.

Analizując uzyskane dane można powiedzieć, że dominuje średni stopień przygotowania do wykorzystywania pozaszkolnych źródeł wiedzy, ale blisko 4-krotnie częściej niż wysokie, pojawia się niskie przygotowanie do wykorzystywania informacji z edukacji równoległej. Tutaj płeć również nie jest czynnikiem różnicującym.

Tabela 2. Stopień przygotowania uczniów do wykorzystywania pozaszkolnych źródeł wiedzy.

Płeć	Stopień przygotowania do wykorzystywania pozaszkolnych źródeł wiedzy						Σ	
	Wysoki		Średni		Niski			
Dziewczęta	8	8,5%	58	61,7%	28	29,8%	94	100%
Chłopcy	7	7,3%	64	66,6%	25	26,1%	96	100%
Σ	15	7,9%	122	64,2%	53	27,9%	190	100%

Z dalszej analizy wynika, że istnieje zróżnicowanie statystycznie istotne stopnia przygotowania do obsługi urządzeń takich, jak: aparat fotograficzny, magnetofon, diaskop, magnetowid.

W tym zakresie zdecydowanie lepiej przygotowani są chłopcy – Tabela 3. Natomiast u dziewcząt znacznie uboższy jest repertuar sposobów pobierania informacji (42,6 % wykazało niski stopień przygotowania).

Tabela 3. Stopień przygotowania uczniów do obsługi urządzeń.

Płeć	Stopień przygotowania do obsługi urządzeń (w relacji uczniów)						Σ	
	Wysoki		Średni		Niski			
Dziewczęta	11	11,7%	43	45,7%	40	42,6%	94	100%
Chłopcy	40	41,7%	43	44,8%	13	13,5%	96	100%
Σ	51	26,8%	86	45,3%	53	27,9%	190	100%

$$\text{Chi - kwadrat} = 29,811 \quad \text{df} = 2 \quad \text{p} < 0,001$$

Dziewczynki w przeciwieństwie do chłopców, lepiej się orientują w istnieniu pozaszkolnych źródeł wiedzy - Tabela 4. Stopień przygotowania do wyszukiwania informacji u dziewcząt jest 4-krotnie wyższy niż u chłopców. Ponad połowa chłopców (52,1%) wykazuje niski stopień przygotowania do wyszukiwania informacji.

Wiedza o pozaszkolnych źródłach informacji jest znacznie wyższa u dziewcząt. I w tym przypadku istnieje zróżnicowanie statystycznie istotne między płcią.

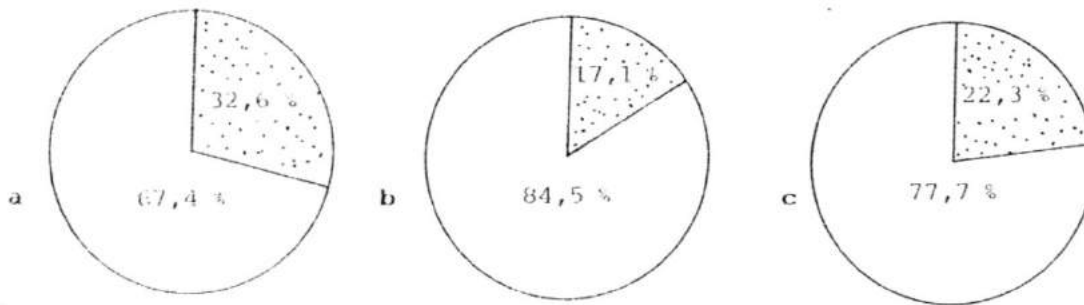
Tabela 4. Stopień przygotowania uczniów do wyszukiwania informacji

Płeć	Stopień przygotowania do wyszukiwania informacji						Σ	
	Wysoki		Średni		Niski			
Dziewczeta	25	26,6%	42	44,7%	27	28,7%	94	100%
Chłopcy	6	6,3%	40	41,6%	50	52,1%	96	100%
Σ	31	16,3%	82	43,2%	77	40,5%	190	100%

Chi kwadrat = 19,326 $df = 2$ $p < 0,001$

Niezadowalający również jest stan wykorzystywania przez nauczycieli informacji, jakie uczniowie zdobyli oglądając przyrodnicze programy telewizyjne, słuchając audycji radiowych, czy czytając czasopisma.

Z badań wynika, że z audycji radiowych i programów telewizyjnych korzysta trzy czwarte badanych, z czasopism czwarta część, ale nauczyciel rzadko (zdaniem uczniów) daje możliwość przekazania informacji zdobytych z tych źródeł. Około 70% badanych uczniów stwierdziło, że nie ma takich możliwości (Rys. 1).

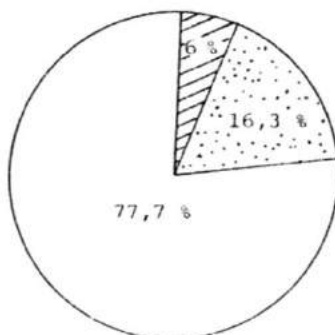
Rys. 1. Możliwości przekazywania na lekcji informacji jakie uczeń zdobył:

- a - oglądając programy TV, b - słuchając audycji radiowych,
c - czytając czasopisma (w relacji uczniów)

- - ma możliwość podzielenia się informacjami jakie zdobył
 - nie ma możliwości podzielenia się informacjami jakie zdobył

Podobnie przedstawia się wykorzystywanie w czasie lekcji ilustracji przyrodniczych (Rys. 2). Dodać należy, że uczniowie, którzy przynoszą ilustracje i wyko-

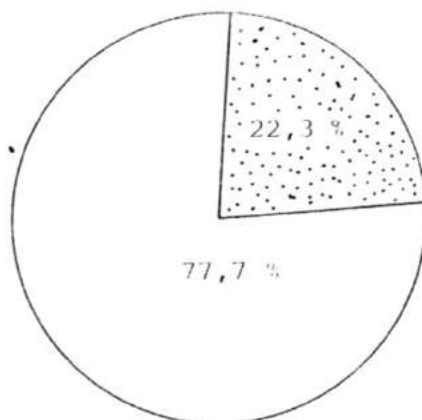
rzystują je (22,3%), robią to dlatego, że sami chcą je w klasie pokazać. Ingerencja nauczyciela w tym zakresie jest nieznaczna.

Rys. 2. Wykorzystywanie w czasie lekcji ilustracji

- nie wykorzystuje
- wykorzystuje, ale sam
- przyniósł, bo chce pokazać w klasie

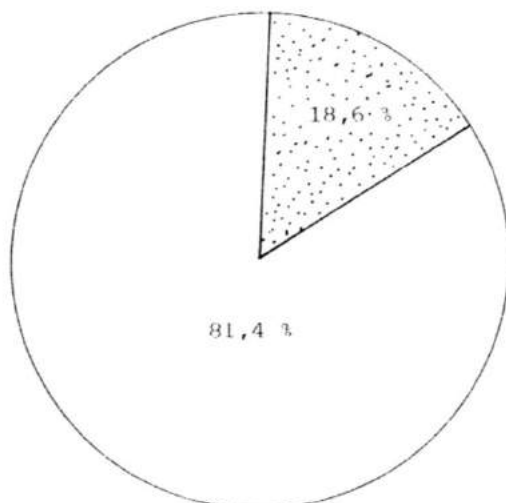
Istnieje również możliwość wykorzystywania pozaszkolnych źródeł wiedzy przy rozwiązywaniu zadań domowych, które zleca nauczyciel. Informacja na ten temat jest z dwóch źródeł: z relacji uczniów (Rys. 3) i z analizy zadań domowych (Rys. 4). Z analizy obu źródeł wynika to samo. Nauczyciel nie daje uczniom możliwości wykorzystywania informacji z pozaszkolnych źródeł wiedzy.

Rys. 3. Wykorzystywanie pozaszkolnych źródeł wiedzy przy rozwiązywaniu zadań domowych (relacje uczniów).

- nie wykorzystuje pozaszkolnych źródeł wiedzy przy rozwiązywaniu zadań domowych
- wykorzystuje pozaszkolne źródła wiedzy przy rozwiązywaniu zadań domowych

Tylko w okolicach 20% zadań rozwiązywanych jest przy pomocy pozaszkolnych źródeł informacji, około 80% ogranicza się do treści podręcznika.

Rys. 4. Wykorzystywanie pozaszkolnych źródeł wiedzy przy rozwiązywaniu zadań domowych.

(analiza zadań domowych zleczanych przez nauczyciela)

- – zlecane zadania ograniczają się do treści zawartych w podręczniku
- ▤ – zlecane zadania wymagają sięgnięcia do nurtu równoległego

Charakterystyczne jest jeszcze to, że prawie dwadzieścia szans, żeby uczeń sięgnął do nurtu równoległego, zostało przekreślone przez nauczyciela, który pominął istniejące w podręczniku zadanie wymagające sięgnięcia do edukacji równoległej.

Niepokojący jest fakt, że działania podejmowane przez nauczyciela nie sprzyjają wykorzystywaniu przez uczniów informacji z pozaszkolnych źródeł wiedzy.

Z analizy przeprowadzonych badań wynika szereg wniosków. Oto niektóre z nich:

1. Dominuje średni poziom przygotowania do pobierania i wykorzystywania informacji z edukacji równoległej.
2. Niepokój budzi fakt, że aż 68,5% badanych uczniów wykazuje niezadowalający zasób wiedzy o instytucjach działających w środowisku i ofercie programowej tych instytucji.
3. Badani aktywnie uczestniczą w oglądaniu programów telewizyjnych (ok. 70% badanych) i słuchaniu audycji radiowych.
4. Istnieje statystycznie istotne zróżnicowanie w stopniu przygotowania do obsługi urządzeń (magnetofon, aparat fotograficzny, diaskop itp.), i w stopniu

wyszukiwania informacji z nurtu równoległego między dziewczynkami i chłopcami:

a) w zakresie przygotowania do obsługi urzędzeń zdecydowanie lepiej przygotowani są chłopcy (41,7% wykazuje wysoki stopień);

b) stopień przygotowania do wyszukiwania informacji z nurtu edukacji równoległej jest 4-krotnie wyższy u dziewcząt, niż u chłopców (52,1% chłopców wykazuje niski stopień przygotowania w tym zakresie).

5. Niepokoi fakt, że informacje jakie uczniowie zdobyli korzystając z nurtu edukacji równoległej nie są wykorzystywane przez nauczycieli. Nauczyciel nie daje uczniowi takich możliwości, ani zlecając zadanie dydaktyczne w czasie lekcji, ani też zlecając zadanie domowe - 80% zleconych zadań uczeń rozwiązuje w oparciu o treści zawarte w podręczniku.

6. Stopień przygotowania do wykorzystywania informacji z edukacji równoległej osiąga mniej korzystne wyniki, niż stopień przygotowania do pobierania informacji z tego nurtu.

Nie ulega wątpliwości, że należy dokonać zmian w zakresie kierunku działalności nauczycieli. Działalność ta jest jednak uwarunkowana działalnością szkoły. Z kolei o treści, zakresie i dynamice reform dokonywanych w szkolnictwie decyduje wiele różnych czynników. Podstawowe znaczenie mają zwłaszcza: panujące w danym kraju stosunki społeczno-ekonomiczne i polityczne, tradycje kulturowe i edukacyjne. Działalność nauczyciela jest więc wypadkową tych wielorakich uwarunkowań.

Należy mieć nadzieję, że nowe uwarunkowania społeczno-polityczne wywołają zmiany w szkolnictwie. Trudno jednak w tych warunkach prognozować.

Nie ulega wątpliwości, iż w pracy szkoły należy:

- uwzględniać ogromne znaczenie pozaszkolnych źródeł wiedzy (w tym głównie środków masowego przekazu) i różne formy uczenia się okazjonalnego,
- współpracować z pozostałymi placówkami i instytucjami edukacyjnymi,
- wdrażać uczniów do tego, aby chcieli i umieli uczyć się samodzielnie,
- zamiast transmisji wiedzy, przekazywania wiadomości z podręcznika, uczyć dzieci samodzielnego ich zdobywania i wykorzystywania,
- realizując program, wykorzystywać informacje jakie uczniowie już zdobyli uczestnicząc w edukacji równoległej.

Teza o dialektycznym związku edukacji oraz warunków w jakich jest ona realizowana nie wymaga uzasadnień.

Stan gotowości do pobierania i wykorzystania informacji z pozaszkolnych źródeł wiedzy jest również (a może głównie) rezultatem zewnętrznych uwarunkowań w jakich uczeń podejmuje działania. Przyjąć jednak należy, że jeżeli "odchu-

dzi się” programy nauczania i odstąpi się od obligatoryjnego realizowania wszystkich treści programowych, to nauczycielowi stworzy się przynajmniej warunki do innej pracy.

Przypuszczać należy, że szanse przygotowania do wykorzystywania edukacji równoległej wzrosną, jeżeli nauczyciel będzie miał swobodę w doborze treści programowych, a tzw. “nadzór pedagogiczny” zmieni kryteria kontroli i oceny pracy nauczyciela.

Przypisy

¹ J. Pólturzycki: *Lekcja we współczesnej szkole*. Warszawa 1985, s. 69.

² Tamże, s. 176.

³ Tamże, s. 260.

Por. J. Poplucz: *Optymalizacja działania pedagogicznego na lekcji*. Warszawa 1984, s. 186.

⁴ Cz. Kupisiewicz: *Paradygmaty i wizje reform oświatowych*. Warszawa 1985, ss. 214-217.

⁵ Tamże, s. 190.

⁶ Z. Matulka: *Selekcja i synteza informacji w procesie samokształcenia*. Warszawa 1979, ss. 16-22.

⁷ Tenże: *Synteza...*, op.cit., s. 54-56.

Zusammenfassung

Dieser Artikel enthält Bericht aus den empirischen Untersuchungen, welche den Zustand der Vorbereitung der Schüler zur Aneignung und zur Ausnultzung der Informationen aus den außerschulischen Wissensquellen betreffen.

Es wurden 190 Schüler aus den vierten Schulklassen in vier Grundschulen in Bydgoszcz untersucht. In den Ergebnissen dieser Untersuchungen wurden charakterisiert: Grad der Vorbereitung der Schüler zur Aneignung von Informationen aus den außerschulischen Wissensquellen und Grad der Vorbereitung der Schüler zur Ausnutzung dieser Informationen.

Als Analysegegenstand gelten hier die ausführlichen Aspekte des Vorbereitungsgrads der Schüler zur Ausnutzung der Informationen, solche wie: die Vorbereitung der Schüler zur Bedienung der technischen Einrichtungen, die Ausnutzung der außerschulischen Wissensquellen während des Unterrichts und bei der Lösung der Hausaufgaben.